

МОНГОЛ УЛСАД УЛС ТӨРИЙН ШИНЖЛЭХ УХААН ҮҮСЭН ТӨЛӨВШИЖ БАЙГАА НЬ

А. Жамбал

ШУА, ФСЭХ-гийн дэд захирал, хүрээлэнгийн профессор

I

Түүхэн баримт сөхөж үзэхэд 1991 оноос эхэлж Монгол Улсад улс төрийн шинжлэх ухааныг албан ёсоор хүлээн зөвшөөрөх болсоноор мэргэжлийн түвшинд зориуд, тусгайлан бичсэн анхны өгүүлэл сэлт нийтлэгдэн гарчээ. Ингэж хэлдгийн учир нь асуудлыг энэ дор авч үзэх явцад өөрөө аяндаа тодорхой болох тул түүнийг энд яаран тайлбарлах нь илүүднэ.

Арван таван жил бол түүхийн хувьд харьцангуй богино хугацаа боловч эл явцад улс төрийн шинжлэх ухаан манай оронд шинэ тутам үүсэж, төлөвших явцад зохих хэмжээний түүх бий болж, ололт амжилт гарч, бас шийдвэрлэвэл зохих олон янзын асуудал, зорилт тулгамдан тавих болжээ. Тэдгээр асуудлыг мэргэжлийн түвшинд зориуд авч үзэж судлах, санал бодол солилцох, нэгтгэн дүгнэж, урагшлах чиг зүг, арга замаа тодруулах хэрэгцээ шаардлага ч зүй ёсоор гарч ирж байна.

Манай оронд түүхэн нөхцөл байдлын эрхээр тогтсон социализмын өвөрмөц загвар дотоод гадаад олон янзын шалтгаанаар 1990 онд нурж унаснаар социализмд харш, хөрөнгөтний гэсэн тодотголтойгоор хэдэн арван жилээр хориотой байсан олон зүйл аяндаа нээлттэй болсны дотор улс төрийн шинжлэх ухааныг жинхэнэ утгаар нь, дэлхийд тогтсон жишигээр үүсгэн хөгжүүлэх бололцоо бий болсон билээ.

Социалист орнууд, тэр дотор манайд улс төрийн шинжлэх ухаан яагаад хаалттай байсныг хэвшил болсон жижүүрийн үгээр, эсвэл бүдүүн тоймоор тайлбарлах нь мэргэжлийн хүрээнийхэнд байж болохгүй зүйл бөгөөд түүний учир шалтгааныг ул үндэстэй авч үзэж үнэн зөв тогтоох хэрэгтэй юм. Социалист бусад оронтой нэгэн адил манай оронд марксизм бүхнийг хамарсан үзэл суртал, нийгмийн оюун санааны амьдрал, тэр дотор нийгмийн шинжлэх ухааны онол, арга зүйн үндэс, утга агуулга болж байлаа. Нийгмийн шинжлэх ухаанд ганцхан үнэн байсан нь марксизм байлаа. Түүний үндсэн гурван бүрдэл хэсгийн нэг болох коммунизм, социализмын онолыг марксизмын нийгэм-улс төрийн номлол мөн гэж үзээд түүний хүрээнд ажилчин ангийн тэмцэл, хувьсгал, төр, пролетарийн диктатур, ардчилал, улс төрийн систем, нам, олон нийтийн байгууллага, үзэл суртал, улс төрийн ухамсар зэрэг улс төрийн үзэгдлийг марксизмын дагуу авч үзэж байв. Энэ бол нийгмийн шинжлэх ухааны бие даасан салбар болох улс төрийн шинжлэх ухааныг социализмын онолоор орлуулж байсан хэрэг юм. Тэгэхдээ марксистууд улс төрийн шинжлэх ухааныг хөрөнгөтний шинжлэх ухаан гэж

үздэг, ортодокс, догматик марксистууд бүүр хөрөнгөтний хуурамч ухаан гэж нэрлэдэг байв.

ЗХУ-д нийгмийн өөрчлөн байгуулалт, улс төрийн шинэ сэтгэлгээ ид өрнөж байсан 1987 онд хэвлэгдсэн "Улс төрийн товч толь" хэмээх нэлээд шинэлэг өнгө аястай толь бичигт "Улс төрийн шинжлэх ухаан (улс төр судлал) гэдэг бол улс төрийн харилцааны салбарыг судалдаг нийгмийн шинжлэх ухааныг нэрлэж хэвшсэн нэр томъёо юм" гэжээ (,345).Эл өгүүлэлд улс төрийн шинжлэх ухаан нь шинжлэх ухааны коммунизмын онолын хүрээнд багтах судалгааны нэгэн чиглэлийг нэрлэсэн нэр томъёо юм гэсэн утга санаа агуулагдсан байна.

Үүний хамтаар социализмын үед марксист философи, социологи, социализмын онол, төр, эрх зүйн онол, МАХН-ын болон улсын түүхийн судалгааны хүрээнд улс төр судлалын чанартай судалгаа хийгдэж байсныг үгүйсгэж бас болохгүй. Тухайлбал манай эрдэмтэн судлагчид ангиудын улс төрийн тэмцэл, хувьсгал, төр, улс төрийн бодлого, улс төрийн систем, нам, олон нийтийн байгууллага, ардчилал, сонгууль, улс төрийн түүх, үзэл суртал, улс төрийн ухамсар, соёлыг социалист гэсэн тодотголтойгоор марксист онолоор авч үзэж, олон тооны ном зохиол туурвижээ. Эдгээр судалгаа онол, арга зүйн хувьд дутагдалтай, хязгаарлагдмал шинжтэй, үзэл сурталжсан, оршин буй бодит байдлыг зөвтгөсөн, магтаж сайшаасан утга агуулгатай байсны зэрэгцээ тэдгээр үзэгдэл, үйл явдлын тухай бодит мэдээлэл, мэдлэг, дүгнэлтийг бас агуулж байсныг хэлэх хэрэгтэй. Социализмын үед энэ талаар хийгдсэн судалгаа, түүгээр мэргэжин бэлтгэгдсэн эрдэмтэн судлагчид хожим нь улс төрийн шинжлэх ухааныг улс орондоо үүсгэж эх үндэсийг нь тавихад нэн түрүүнд идэвхтэй оролцож, чухал хувь нэмэр оруулсан нь зөвхөн манайд төдийгүй социалист байсан ихэнх оронд түгээмэл үзэгдэл байгаа юм.

Манай зарим эрдэмтэн улс төр судлал монголд социализмын үед ч байсан, түүгээр судалгаа хийгдсээр ирсэн гэсэн саналтай байдаг. Бидний бодлоор энэ нь өрөөсгөл санал бөгөөд түүнийг дэмжих аргагүй. Энд нийгмийн ухааны өөр салбаруудын хүрээнд улс төр судлалын шинжтэй хэсэгчилсэн судалгаа хийх, улс төрийн шинжлэх ухаан өөрийн онол, арга зүй, судалгааны арга техникийн дагуу бие дааж хөгжих хоёр нь ихээхэн ялгаатай болохыг анхаарууштай. Шинжлэх ухааны аливаа салбар бие дааж өөрийн ёс жаяг, нийтлэг жишигээрээ хөгжиж буй эсэхийг нотлон тогтоох шалгуур бий бөгөөд тэр нь улс төрийн шинжлэх ухаанд мөн адил хамаарна. Тэр дагуу хандвал социализмын үед манай оронд улс төр судлал байсан гэсэн үзэл санаа шинжлэх ухаанч шалгуурыг даахгүй.

Манай оронд улс төрийн шинжлэх ухаан хаалттай байсан явдал өөрийн бодит шалтгаантай, бас онол - танин мэдэхүй хийгээд улс төрийн практикт хохиролтой, сөрөг үр дагавартай байлаа. Тэр талаар зарим зүйлийг дурдъя.

Аливаа шинжлэх ухааны хамгийн гол зорилго нь судлагдахуунаа үнэн зөв танин мэдэх явдал байдаг. Улс төрийн шинжлэх ухаан манайд хаалттай байсан явдал юуны өмнө түүний өөрт нь хохиролтой байсан бөгөөд тэр нь нийгмийн улс төрийн амьдрал, түүний үзэгдэл, үйл явдалыг шинжлэх ухаанчаар танин мэдэх боломж алдагдаж байснаар илэрч байлаа. Ийм нөхцөлд улс төрийн бодит байдлыг нэг л онол, арга зүйн нэг л тавилаар авч үзэж байв. Судалгаа шинжилгээний ажил оршин үйлчилж буй албан ёсны үзэл суртал, улс төрийн бодлогод захирагддаг байсан учираас гарсан үр дүн, дүгнэлт, үнэлэлт нь ч үзэл сурталжсан, улс төрд үйлчилж нийцсэн шинжтэй байжээ. Нөгөөтөйгүүр судалгаанаас гарсан бодит үнэнийг шууд хэлэх, илэрхийлэхэд үлэмж бэрх байсан бөгөөд хэрэв тийнхүү оролдвол тэр нь тухайн эрдэмтэн судлагч нь мэргэжил, нэр төр, нийгэмд эзэлсэн байр суурь,

амьдралаараа тоглох, дэнчин тавихтай адил хэрэг болдог байлаа. Энд үүнийг нотлох гэж элдэв жишээ баримт дурдах, түүх сөхөх хэрэггүй, тэр нь та бидэнд тодорхой, ойлгомжтой зүйл юм.

Хэрэв норматив хандлагаар хандвал нийгмийн улс төрийн байгуулал, төр засгийн бодлого, субъектуудын улс төрийн үйл ажиллагаа нь тухайн нийгмийн хөгжил дэвшлийг хангахад чиглэгдсэн, нийцтэй, рационал шинжтэй, өөрөөр хэлбэл ухаалаг, зүй зохистой байх ёстой юм. Энэ нь нийгмийн субъектуудыг хатуу дэглэмийн хүч албадлагаар сүрдүүлэх, номлолд оруулж номхон хүлцэнгүй байлгах замаар биш, харин улс төрийн амьдралын бодит хэрэгцээ шаардлага, зүй тогтол, өрнөлийн логикийг үнэн зөв танин мэдэх, нэгтгэн дүгнэх, чиг хандлагыг нь зөв баримжаалан төсөөлөх явдалд үндэслэж байж сая үр нөлөөтөйгөөр хангагддаг жамтай. Гэтэл манайд социализмын үед нэг талаас улс төрийн танин мэдэхүй, түүнээс урган гарах улс төрийн үнэлэлт (оцeнкa), улс төрийн прогнозчлол, нөгөө талаас улс төрийн бодит амьдралын хоорондын байвал зохих амьд хэлхээ холбоо, харилцан нөлөөлөл алдагдаж гаж буруу хэлбэртэй болж байлаа.

Социализмын үед улс төрийн шинжлэх ухаан хаалттай байсан явдал ардчилсан бус дэглэм, улс төрийн буруу практик өөрийгөө зөвтгөж удаан хугацаагаар оршин тогтнох нэг таатай хүчин зүйл болж байв. Өөрөөр хэлбэл улс төрийн ардчилсан бус дэглэм, явуургүй, буруу практик оршин тогтнохын тулд өөрийг нь үнэн бодитойгоор танин мэдэж шүүмжлэн няцаах улс төрийн шинжлэх ухааныг хааж хориглох ёстой байлаа. Үүнтэй холбогдуулж энд нэг зүйлийг дашрамд нь дурдахыг хүсч байна. Тэр юу вэ гэвэл социализмын үед манай нам төрийн удирдлага ч, юм бодож сэтгэдэг сэхээтэн, эрдэмтэн судлагчидын олонхи хийгээд жирийн ард иргэд ч социализмын тухайн үеийн загвар, нийгмийн улс төрийн байгуулал, дэглэм, ардчилал нь дутагдалтай, ер нь буруу, явцгүй гэдгийг мэдэж ухаарахаасаа төдийлөн сайн мэдэхгүй, ухаараагүй, бүхэлдээ социализмд итгэж үнэмшсэн байдал нь давамгайлж байсан гэж би хувьдаа үздэг юм. Энэ нь ХХ зууны эхэнд дундад зууны төлөв байдалтай байсан монголын нийгэм чухамдаа социализмаар замнах явцад орчин үеийн дүр төрхтэй болж түүхэн дэвшилд хүрсэн, социалист төр хүн ардын амьдралын доогуур ч бай түвшинг баталгаатай хангаж байсан, нийгмийн шудрага ёс, тэгш байдлын зарчим өнөөгийнхтэй харьцуулахад илүү хэмжээгээр хэрэгжиж байсантай багагүй холбоотой байв. Эдийн засаг, нийгмийн хүрэн дэх социализмын ололт нь улс төрийн ардчилсан бус дэглэмийн ноёрхол, иргэдийн эрх, эрх чөлөөний хумигдалыг нэг ёсондоо компенсаци хийж нөхөн төлж байсан гэж үзэж болох юм.

Ардчилсан бус дэглэм тогтож, улс төрийн шинжлэх ухаан хаалттай байсан явдал нь нийгэмд улс төрийн ардчилсан үнэт зүйлс бүрэлдэн төлөвших, иргэд улс төрийн ардчилсан ухамсар, соёл, боловсролтой болж нийгэмших үйл явцыг саатуулсан бөгөөд түүний үр дагаврыг манай нийгэм өнөөдөр зовиуртайгаар амсаж байна.

II

1990 оны ардчилсан хувьсгалын маргашгүй ололт, соёл, шинжлэх ухаан, эрдэмтэд, иргэдэд өгсөн бодит үр өгөөж бол оюун санааны амьдрал, тэр дотор нийгмийн шинжлэх ухаан улс төрийн бодлого ба үзэл суртлын дарамт, хяналтаас чөлөөлөгдөж нийгмийн субъектуудын улс төр, оюуны эрх, эрх чөлөө хангагдсан явдал юм. Энэ нь манай улсад улс төрийн шинжлэх ухааныг үүсгэж төлөвшүүлэх тааламжтай төдийгүй зайлшгүй шаардлагатай нөхцөл, бололцоог бий болгосон билээ. Ингэж хэлдгийн учир бол нийгэм, хүмүүнлэгийн

ухаануудын дотроос чухамдаа улс төрийн шинжлэх ухаан нийгмийн байгуулал, улс төрийн дэглэм, төр засгийн бодлого, үзэл суртал, улс төртэй хамгийн нягт бөгөөд эмзэг, мэдрэмжтэйгээр холбогдсон, улс төрийн танин мэдэхүй, үнэлэмж, шүүмжлэл, прогнозчлол хийгээд практикийн ихээхэн ачаалал, үүрэгтэй, тиймээс ч бүтээлч эрх чөлөөг (академическая свобода) жинхэнэ ёсоор нь шаарддаг шинжлэх ухаан юм.

Бид энд улс төрийн шинжлэх ухаан манай оронд анх үүссэн, эдүгээ төлөвшин буй үйл явцын талаар авч үзэхийн өмнө ер нь дэлхийн орнуудад эл шинжлэх ухаан мөн анх үүсэн төлөвшсөн үйл явцын нийтлэг дүр төрх, загварын талаар хэдхэн өгүүлбэр хэлье гэж бодож байна. Шинжлэх ухааны аль нэг салбар үүсэх, албан ёсны болж зохион байгуулалттайгаар оршин тогтнох зайлшгүй үйл явцыг шинжлэх ухааны өөрийнх нь хэлээр институционализаци гэж нэрлэдэг. Энэ нь улс төрийн шинжлэх ухааны үүсэл төлөвшилд мөн нэгэн адил хамаарна. Түүний зайлшгүй чухал бүрдэл хэсэг, шаардлага болж нэгдүгээрт, улс төрийн мэдлэг, сэтгэлгээ нь өмнөх үеийн ололт амжилт, хүрсэн түвшиндээ тулгуурлаж хөгжлийн зохих шатад аяндаа бие даан ялгарч, тусгай салбар ухаан бүхий мэргэжил болж хувирдаг байна, өөрөөр хэлбэл специализаци явагддаг, хоёрдугаарт, улс төрийн мэдлэгийг бүтээж, сэтгэлгээг тээн авч явсан хувь хүмүүс бүхий хоорондоо салангид сэтгэгчид, эрдэмтэн судлагчдын ганцаарчилсан судалгаа шинжилгээ зохион байгуулалтад орж нэгдмэл, бүхэл салбар бий болдог, гуравдугаарт, улс төрийн шинжлэх ухаанаар тодорхой зорилго чиглэлтэйгээр судалгаа хийдэг эрдэм шинжилгээ, судалгааны бие даасан байгууллага бүхий хүрээлэн, төвүүд байгуулагддаг, дөрөвдүгээрт, улс төрийн шинжлэх ухаанаар мэргэшиж судалгаа хийх, багшлах мэргэжилтэн бэлтгэх факультет, анги салбар их дээд сургуулуудад байгуулагддаг, өндөр мэргэжлийн судлагч, эрдэмтэн бэлтгэх дипломын дараах сургалт бүхий магистрантур, аспирантур, докторантурын сургалтын тогтолцоо, эрдмийн зэрэг хамгаалуулах төрөлжсөн эрдмийн зөвлөлүүд байгуулагддаг, тавдугаарт, улс төрийн шинжлэх ухааны тогтмол хэвлэл бүхий мэргэжлийн сэтгүүл, цуврал бүтээлүүд гардаг, зургаад, улс төрийн шинжлэх ухаан тухайн орнуудад төлөвшин бэхжсэний илрэл болж улс төрийн шинжлэх ухааны үндэсний холбоод байгуулагддаг байна. Улс төрийн шинжлэх ухаан нэг талаар, дэлхийн хөгжилтэй орнуудад бэхжиж хөгжсөний илрэл болж, нөгөөтэйгүүр түүнийг бусад оронд үүсгэж хөгжүүлэх, хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх, чухал асуудлуудыг хамтын оюун сэтгэлгээгээр шүүн хэлэлцэж боловсруулах, нэг үгээр хэлбэл дэлхийн хэмжээний зохион байгуулалтад оруулах хэрэгцээ шаардлагаар 1949 онд Улс төрийн шинжлэх ухааны олон улсын (дэлхийн) холбоо байгуулагджээ.

Улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжил өндөр түвшинд гарч гүнзгийрэх явцад сэтгэлгээ, судалгаа шинжилгээний дэг сургууль, онол сургаалийн урсгал чиглэлүүд гарч ирж, бүхэлдээ уламжлал бий болдог байна. Түүнчлэн улс төрийн шинжлэх ухаан өндөр түвшинд гарч хөгжих явцад дотроо харьцангуй бие даасан салбаруудад хуваагдаж ялгарал (дифференциаци) гардаг, тэдгээр нь эргээд нягтарч (интеграци) улс төрийн шинжлэх ухааны нэгмэл, цул чанарыг шинэ агуулгаар баяжуулдаг ажээ.

Түүхэн туршлагаас үзвэл шинжлэх ухааны аль нэг салбар тухайн оронд анхлан үүсэхдээ нэг бол дээрээс, төрийн ивээлээр эхнээсээ зохион байгуулалттайгаар, эсвэл тухайн шинжлэх ухааны төлөө зүтгэсэн эрдэмтэн мэргэжилтнүүдийн хүчин чармайлтаар, доороос санаачлагдан үүсэн төлөвшдэг байна. Тэгэхдээ доороос гарсан санаачилгыг төр засаг дэмждэг ч, төдийлөн дэмждэггүй ч тохиолдол гардагийг ХХ зууны социалист орнуудын туршлага харуулсан билээ. Манай оронд 1970-аад онд философи, социологи

(мэдээжээр марксист философи, социологи),1980-аад оны эхээр шинжлэх ухаан судлалыг шинэ тутам үүсгэж хөгжүүлэхэд тэр үеийн нам, төрийн холбогдох дээд байгууллага дээрээс санаа тавьж дэмжсэн, ялангуяа ШУА-ийн удирдлага, түүний Ерөнхийлөгч байсан академич Б.Ширэндав авугай ихээхэн хүчин чармайлт гаргасан байдаг.

Гадаад орнуудад улс төрийн шинжлэх ухаан үүсэж хөгжсөн ерөнхий загвар, түүний үзүүлэлт, үе шат, туршлагыг дээрхи байдлаар тоймлон дурдсаны шалтгаан бол тэдгээр нь манай оронд улс төрийн шинжлэх ухаан анх үүссэн хийгээд эдүгээ төлөвшин зүгширч буй үйл явц, өнөөгийн хүрсэн түвшин, төлөв байдал, ололт, тулгаран буй асуудал, зорилт, цаашдын хандлагыг авч үзэхэд зохих ёсны чиг баримжаа болж байгаад оршино.

Улс төрийн шинжлэх ухаан манай оронд ямар нөхцөл, цаг үед яаж үүссэн вэ ? Эл асуудлыг бодит баримт түшиж, түүхэн тодорхой хандаж, хариуцлагатай авч үзэх хэрэгтэй юм.Учир нь энэ бол манай улс төрийн шинжлэх ухааны түүх бичлэгийн асуудал мөн бөгөөд тэр нь эхнээсээ үнэн бодитой, тодорхой бичигдэх ёстой.

Монголын нийгмийн язгуур шинэчлэлтийн нөлөөгөөр улс төрийн шинжлэх ухааныг улс орондоо үүсгэж хөгжүүлэх нийгмийн ерөнхий хэрэгцээ хийгээд түүнийг хангаж хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай, тааламжтай нийгэм, улс төр, оюун санааны дотоод нөхцөл, бололцоо 1990-ээд оны эхэнд нэгэн зэрэг бий болж, хоорондоо онолдон шүтэлцсэн байна. Эл шинжлэх ухааны өөрийнх нь гадаад орчин нөхцөлийн хувьд гэвэл тэр үед дэлхийн улс төрийн шинжлэх ухаан зуу гаруй жилийн түүхэн замналыг туулсан, хөгжлийн өндөр түвшинд хүрсэн байсан бөгөөд бидний зорилт бол түүнийг өөртөө нээж судлан эзэмших, тэрхүү шимтэй, бэлэн хөрсөнд монгол үрийг суулгаж арчлан ургуулах явдал байсан гэж хэлж болно.

Нөгөө талаас эл үед манай эдийн засаг уналтад орсон, түүний улмаас шинжлэх ухааны санхүүжилт буурсан байлаа. Тэгэхдээ нийгмийн шинжлэх ухааны үүсэл хөгжилд байгал, техникийн шинжлэх ухаантай харьцуулахад хөрөнгө мөнгөний зэрэгцээ зохион байгуулалт, удирдлагын анхаарал дэмжлэг, идэвхи санаачлага багагүй ач тустай байдгийг харгалзан тооцох хэрэгтэй.Тэгвэл эл үед боловсрол, шинжлэх ухааныг хариуцан эрхэлж байсан төрийн дээд байгууллага, тухайлбал Үндэсний хөгжлийн яам, Боловсролын яам, Шинжлэх ухааны академийн удирдлагын үйл ажиллагаа, байр суурийг эргэн харахад эдгээр байгууллага улс төрийн шинжлэх ухааныг улс орондоо шинэ тутам үүсгэх талаар төдийлөн хангалттай ажиллаагүй байдал харагддаг юм. Үүнд зарим талын бодит шалтгаан ч байсан бөгөөд тухайлбал шинжлэх ухаан, ялангуяа нийгмийн шинжлэх ухааныг бүхэлд нь удирдан зохицуулж ирсэн намын удирдлага, бодлого өөрөө алдарсан, дээд боловсрол, шинжлэх ухааны удирдлага, зохион байгуулалтын хуучин тогтолцоо задарч шинэд шилжих шимжилтийн саад бэрхшээл багагүй байжээ.

Ийм нөхцөлд улс төрийн шинжлэх ухааныг шинэ тутам үүсгэж эхлэлийг нь тавих санал санаачилга, ажил хэрэгч анхны бодит алхам доороос гарч хийгдсэн байна.Түүнд тэр үед бүрэлдэн бий болсон улс төрийн амьдралын шинэ орчин нөхцөл, эрч хурдацтай өрнөсөн үйл явдлууд хийгээд бусад хэд хэдэн хүчин зүйл шууд нөлөөлж, улс төр судлал үүсэж төлөвших үйл явцыг идэвхжүүлсний дотроос дараах хоёр зүйлийг онцлон дурдъя.

Нэгдүгээрт, манай оронд 1989 оны эцсээс эхэлж эрч хурдацтай өрнөсөн нийгэм-улс төрийн шинэ үйл явдал, ялангуяа 1990 оноос хойшхи хувьсгалт өөрчлөлт, тухайлбал МАХН,түүний удирдлагад гарсан томоохон өөрчлөлт, цоо шинээр бий болсон олон намын тогтолцоо, анхны ардчилсан чөлөөт сонгууль, улсын ерөнхийлөгчийн институт, байнгын ажиллагаатай парламент,

улс төрийн эрх, эрх чөлөө бодитой хэрэгжих болсон, улс төрийн хуучин системийн язгуур өөрчлөлт, бүхэлдээ нийгмийн социалист байгуулал хийгээд улс төрийн тоталитар дэглэм халагдсан үйл явдлыг марксист философи, төр эрх зүйн онол, социализмын онолоор тайлбарлах аргагүй болсон байна.Тэгэхдээ эдгээр онол, ухаан 1990 оны туршид, мөн түүнчлэн зарим талаараа 1991 онд ч гэсэн өөрийнхөө тогтолцоо, парадигмын хүрээнд ихээхэн шинэчлэгдэж, нийгэм-улс төрийн хувьсгалт үзэгдлүүдийг шинэлэг үзэл сэтгэлгээгээр тайлбарлан ойлгохыг хичээж байсны ул мөр, баримт нь тэр үед манайд онолын сэтгэлгээний гол индэр болж байсан "Намын амьдрал" сэтгүүлийн (эл сэтгүүл 1990 оны долоо дахь дугаараасаа эхэлж "Манай индэр" нэрээр, 1991 оны зургаа дахь дугаараас эхэлж "Бодрол бясалгал" нэртэй болж гарчээ) дугааруудаас тод харагдаж байгаа юм.

1990-1991 оны эхэн үеийн манай тогтмол хэвлэл, тухайлбал „Манай индэр” сэтгүүл, “Үнэн” сонин ба улс төрийн шинэ науудаас гаргах болсон сонин, бусад хэвлэмэл материалыг олдсоны хэрээр гарчиглан үзэхэд 1991 оны дөрөвдүгээр сар хүртлэх хугацаанд улс төр судлал, улс төрийн шинжлэх ухааны талаар зориуд бичсэн тоймтой материал, өгүүлэл сэлт тааралдахгүй байна. Харин 1991 оны дөрөвдүгээр сард “Манай индэр” сэтгүүлийн дөрөв дэх дугаарт Улс төрийн дээд сургуулийн багш, дэд эрдэмтэн А.Цанжидын бичсэн „Улс төр судлалын тухай” нэртэй өгүүлэл (тус сэтгүүлийн 37-40 дэх талд) нийтлэгдсэн нь манай оронд улс төрийн шинжлэх ухааны талаар тусгайлан гарсан анхны дорвитой өгүүлэл байжээ. Зохиогч түүндээ улс төрийн шинжлэх ухааны үүсэл хөгжил, түүний судлах зүйл, бүтэц, судалгааны арга хандлага, эл ухааныг манай оронд үүсгэж хөгжүүлэх хэрэгцээ шаардлага, түүнийг хэрэгжүүлэх зарим асуудал, учрах бэрхшээлийн талаар тодорхой авч үзсэн байна.

Үүний дараа залгаж „Манай индэр” сэтгүүл улс төрийн нам судлал бол улс төрийн шинжлэх ухааны чухал бүрэлдхүүн хэсэг болохыг зааж тав дахь дугаараасаа эхэлж „Нам судлал” гэсэн тусгай булан нээж түүнд доктор Ж.Болдбаатар, А.Цанжид, В.Отгоннасан, Д.Ганхуяг нар нийт найман цуврал өгүүлэл нийтлүүлжээ. Үүнээс хойшхи хугацаанд „Бодрол бясалгал” сэтгүүлд нийгмийн улс төрийн систем, ардчилал, эрх зүйт төр, улс төрийн үзэл суртал, түүний гол урсгал чиглэлүүд, улс төрийн ухамсар зэрэг асуудлуудаар манай эрдэмтэн судлагчдын бичсэн, улс төр судлалын аспекттай сонирхолтой өгүүллэгүүд нийтлэгдсэн байна.Түүнчлэн эл сэтгүүлийн мөн 1991 оны дугааруудад Андраш Ланци („Улс төрийн философи уу, эсвэл улс төр судлал уу”- Бодрол бясалгал, -1991, “1 -10), Ф Лорда-и-Алайс („Засаглал ба түүний олон янз байдал”-Бодрол бясалгал,-1991,-“1 -9),„Алексис де Токвиль („Америк дахь ардчилал”- Бодрол бясалгал, - 1991,-1991,“1 -9”) нарын ном зохиолуудын хэсэгчилсэн орчуулгыг нийтэлжээ.

Дэлхий нийтийн хэмжээний нийгэм - улс төрийн сэтгэлгээний үүсэл хөгжлийн үе шат, түүний аль нэг урсгал чиглэл, түүнчлэн улс төрийн шинжлэх ухаан аль нэг тусгаар оронд анх үүсэж эхэлсэн цаг хугацааг тодорхой сар жилээр тэмдэглэн тогтоож үечлэхэд бэрхшээлтэй, заримдаа боломжгүй байх тохиолдол цөөнгүй гардаг ч гэсэн бүхэлдээ тийнхүү үечлэх, цаг хугацааг тогтоох ямар нэгэн үндэслэл, баримжаа байдаг ажээ.

Бид тийм туршлагыг чиг баримжаа хийж, дээр өгүүлсэн баримтыг иш үндэс болгож монголын нийгэм-улс төрийн сэтгэлгээний хувьд 1990 он бүхэлдээ, түүнчлэн 1991 оны эхэн үе бол тухайн үедээ өөрийн онол, парадигмын хүрээнд ихээхэн шинэчлэгдсэн марксизмын түүхийн материализмын онол, шинжлэх ухааны социализмын онол, марксист төрийн онолоос улс төрийн шинжлэх ухаанд шилжин орох бэлтгэл хийгдсэн

шилжилтийн чанартай зурвас үе байжээ гэсэн санаа бодлыг гарган тавьж тэр талаар та бүхэнтэй санал солилцхыг хүсэж байна.Өөрөөр хэлбэл бид эл логикийн дагуу манай оронд улс төрийн шинжлэх ухаан 1991 оны эхэн үеэс дэлхий нийтийн жишигээр үүсэж эхэлсэн гэж үзэж байна.

Биднийг ийм санал бодолд хүргэж буй, хоёр дахь үндэслэл байгааг товч өгүүлье.

Нийгмийн социалист байгуулал 1990-1991 онд та бидний нүдэн дээр зөвхөн манай оронд төдийгүй дэлхийн социалист системийн хэмжээнд нурсан бөгөөд 1991 оны сүүлчээр ЗХУ задарч оршин тогтнохоо больсон явдал эл үйл явц эргэлт буцалтгүйгээр эцэс төгсгөл болсны гэрч болсон билээ. Социалист нийгмийн нуралтыг дагаж түүнийг судлаж, зөвтгөн тайлбарлаж, бас түүгээр урамшин тэтгэгдэж байсан социализмын онол нэр хүнд, нөлөө, учир утгаа аяндаа алдах болсон юм. Үүний нэг тод илрэл бол манай их дээд сургуулийн оюутнууд 1990-1991 оны хичээлийн жилээс шинжлэх ухааны социализмын онол, МАХН-ын түүхийн хичээлийг заахыг эсэргүүцэх болсон явдал юм. Түүнчлэн ШУА-ийн Философи, социологийн хүрээлэнгийн ШУСО-ын сектор хэдийгээр цөөхөн ажилтантай, жижиг нэгж байсан ч гэсэн цагийн аясаар мөн 1991 онд нэр нь өөрчлөгдөж улс төр судлалын хамтлаг нэртэй болсон байлаа. Тэгэхдээ энэ нь социалист үзэл санаа нийгмийн сэтгэлгээнээс арчигдаж алга болсон гэсэн үг биш гэдгийг хэлэх хэрэгтэй. Учир нь нийгэм-улс төрийн сэтгэлгээний хүрээнд янз бүрийн, түүгээр ч үл барам хоорондоо эсрэг тэсрэг утга агуулгатай онол, номлол, сургаалууд зэрэгцэн оршиж байдаг жамтай билээ.Үүнчлэн манай амьдралаас шахагдсан социализмын онолоос үлдсэн орон зай, байр суурийг улс төр судлал эзлэх болсон ч гэсэн манай эрдэмтдийн зарим хэсэг нь социалист нийгэм амьдрах чадвараа бүрэн алдаагүй, түүнд ирээдүй бий гэж 1992 оны үед ч үзэж, өгүүлэл сэлт бичсээр байв. Гэвч социализмын онолын хувь заяа шинжлэх ухааны салбарын хувьд цаашдаа хэрхэх нь 1990-ээд оны эхэнд нэгэнт тодорхой болсон байлаа.

Нийгмийн оюун санааны амьдрал ба нийгэм-улс төрийн сэтгэлгээнд бүрэлдэн бий болсон ийм, шинэ орчин нөхцөлд тэр үед социализмын онол, түүхийн материализм, МАХН ба төрийн түүхээр мэргэшсэн, улс төрийн онолын бэлтгэлтэй, тэр дотор гадаадад сурч ном үзсэн, англи зэрэг гадаад хэлтэй эрдэмтэн багш, судлагчид голлосон бүтээлч хүмүүс барагцаалбал 1990 оны сүүлчээр улс төрийн шинжлэх ухааны талаар ярилцах, түүнийг улс орондоо үүсгэх, судалгаа хийх, их дээд сургуульд бие даасан хичээл болгож заах, мэргэжлийн анги салбар нээх талаар санаачилга гаргах, анхны өгүүлэл сэлт бичиж нийтлүүлэх зэргээр хөдөлгөөнд орсон байна. Үүнтэй холбоотой нэг зүйлийг энд сониучлан дурдахад улс төрийн шинжлэх ухааныг бидэнтэй нэгэн адил 1990-ээд оны эхээр албан ёсоор хүлээн зөвшөөрч шинэ тутам үүсгэсэн ЗХУ, хожимын ОХУ-д түүний үүсэл хөгжилд дээр дурдсан салбар ухааны эрдэмтэн мэргэжилтнүүдийн зэрэгцээ төр эрх зүйн ухааны эрдэмтэд ч идэвхтэй оролцож, багагүй хувь нэмэр оруулсан, зарим нь улс төрийн шинжлэх ухаанд шилжин орж ирж үр бүтээлтэй ажилласан билээ.

Ийм оролцоо манайд хир зэрэг байсан вэ гэвэл 1990 - ээд оны эхэнд төр, эрх зүйн ухааны эрдэмтэн Д. Дашцэдэн, Г. Совд, Б. Чимэд, Д. Лүндээжанцан нар эрх зүйт төр, засаглалын хэлбэр, улс төрийн системийн асуудлыг шинэлэг үзлээр ойлгоход ач тустай, улс төр судлалын аспекттэй өгүүлэл нийтлүүлжээ. Гэвч бүхэлд нь авч үзвэл улс төрийн шинжлэх ухаанд хамгийн ойр байдаг төр, эрх зүйн ухааны эрдэмтэдийн маань улс төр судлал дахь оролцоо, идэвх сул байсан гэж хэлж болно.

Манай оронд улс төрийн шинжлэх ухааныг шинэ тутам үүсгэж төлөвшүүлэхэд гол үүрэг гүйцэтгэсэн мэргэжилтнүүд бол тухайн үед шинжлэх

ухааны социализмын онолоор мэргэшсэн их дээд сургуулийн эрдэмтэн багш, ажилтнууд байв. Социализмын онол нь тэдний мэргэшил, хамгийн чухал нь М. Веберийн хэлсэнчлэн тэдний эрхэлсэн хөдөлмөр, амьжиргааны эх үүсвэр нь байлаа. Үүний эрхээр тухайн онол хэрэгцээгүй болж нийгмийн амьдралаас шахагдснаар эл чиглэлийн мэргэжилтнүүдэд шинэ мэргэшил эзэмших, шинэ хөдөлмөр эрхлэх амин чухал зорилт тулгаран тавигдсан юм.

1990 - ээд оны эхэнд социализмын онолоор хичээл заадаг, судалгаа хийдэг, нэг үгээр хэлбэл байнгын идэвхтэй хөдөлмөр эрхэлдэг мэргэжилтнүүдийн тоо улсын хэмжээнд барагцаалбал тавь хүрэхтэй үгүйтэй байжээ. Гэвч тийм цөөхөн ч гэсэн чухамдаа тэд, ялангуяа тэдний идэвх санаачилгатай, бүтээлч хэсгийнхний хүч хөдөлмөрөөр улс төрийн шинжлэх ухаан монголд харьцангуй богино хугацаанд үүссэн юм. Тэгэхдээ улс төрийн шинжлэх ухаан манайд академийн чанартай онолын суурь судалгааны чиглэлээр биш, харин түүнийг их дээд сургуульд тусгай хичээл, мэргэжил болгож заах, тэр дагуу судлан боловсруулах сургалт боловсрол, практик хэрэгцээ шаардлагын чиглэл нь давамгайлсан байдлаар анх үүсэж тэрлэсэн байна.

Манай оронд улс төрийн шинжлэх ухаан үүссэнтэй холбоотой гол үйл ажиллагаа, үйл явдал, хэвлэгдэн нийтлэгдсэн зүйлсийг эргэн харж эргэцүүлэхэд 1990-1992 он бол үндсэндээ эрдэмтэн багш, судлагчид эл шинжлэх ухаантай ерөнхий байдлаар танилцах, үндэсийг нь эзэмших, хичээл заах, өгүүлэл, бүтээл бичихэд өөрийгөө бэлтгэн боловсруулах, мэргэжлийн анги салбар нээх, судалгаа, сургалт боловсорлын нэгж бүхий тасаг, сектор, төв байгуулах бэлтгэл хангасан, зохион байгуулалтын ажил амжуулсан үе байжээ гэж хэлж болохоор байна. Мэргэжилтнүүд энэ хүрээнд улс төрийн шинжлэх ухааны асуудлаар тухайн үед гарсан ном зохиолыг олдсоны хирээр нь уншиж судлах, семинар, ярилцлага зохиох, хичээлийн программ боловсруулах, анхны өгүүлэл, гарын авлага бичих зэрэг чиглэлээр ажиллажээ. Ийм бэлтгэл хангасны үндсэн дээр манай эрдэмтэн багш, ажилтнууд 1993 оноос хойш улс төрийн шинжлэх ухааны орчин үеийн онол, арга зүй, судалгааны аргыг судлан эзэмшихийг зорихын хамт тодорхой асуудлуудаар судалгаа хийж ном бүтээл туурвих, диссертаци бичих, үндэсний сурах бичиг, гарын авлага зохиох, бакалавр, магистрантурын сургалт явуулж хичээл заах, улс төр судлагч мэргэжилтэн бэлтгэх, мэргэжлийн тогтмол сэтгүүл, цуврал бүтээл, эрдэм шинжилгээний бичиг гаргах, олон нийтэд улс төрийн мэдлэг түгээх, гадаадын улс төр судлаачдын ном зохиолоос орчуулах, гадаад харилцаа, хамтын ажиллагааг үүсгэж бэхжүүлэх зэрэг чиглэлүүдээр байгаа хүч бололцооны хирээр чармайн ажиллаж иржээ. Үүний үр дүнд өнгөрсөн 15 гаруй жилд эрдэм судлал, сургалт боловсрол, хэвлэн нийтлэх үл ажиллагааны дурдсан чиглэлүүдээр багагүй ололт амжилт гарч, улс төрийн шинжлэх ухаан манай оронд нэгэнт үүсэн бий болж цааш зүгшрэн төлөвших шатандаа орж эхэлсэн гэж хэлэх үндэслэл бий.

Манай оронд улс төрийн шинжлэх ухааныг үүсгэхэд идэвхи санаачилгатай хандаж чухал үүрэг гүйцэтгэсэн эрдэм боловсролын цөөн тооны голомт төвийн тоонд юуны өмнө тэр үеийн Улс төрийн дээд сургууль (хуучин Намын дээд сургууль), МУИС-ийн Нийгмийн ухааны факультетын Шинжлэх ухааны социализмын онолын тэнхим хоёр зүй ёсоор орно. ШУА-ийн философи, социологи, эрхийн хүрээлэнгийн хувьд гэвэл түүний Шинжлэх ухааны социализмын онолын сектор 1991 онд улс төр судлалын хамтлаг нэртэй болж монголын нийгмийн улс төрийн системийн асуудлаар судалгаа хийхээр болсоноо төдийлөн удалгүй тодорхой шалтгааны улмаас тарж, тус

хүрээлэнд хэрэг дээрээ 1995 он хүртэл улс төрийн судалгаа хийгдээгүй юм. Харин 1995 онд Улс төр судлалын салбар байгуулагдсан болно.

Улс төрийн шинжлэх ухаан манай оронд үүсэж зүгширэх, түүгээр судалгаа шинжилгээ хийх, сургалт явуулж мэргэжилтэн бэлтгэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн гол үйл явдлыг он цагийн дарааллаар тоймлон дурьдвал, **1991 онд:**

- Улс төр судлалын хичээлийг их дээд сургуульд заах талаар Ардын боловсролын яамнаас шийдвэр гаргасан;

- Ардын боловсролын яамны Нийгмийн ухааны зөвлөлөөс эрхлэн “Улс төр судлалын программыг” товхимолын хэлбэрээр нийтлэн гаргасан;

- Дээрхи шийдвэрийн дагуу 1991 - 1992 оны хичээлийн жилээс эхэлж их дээд сургуульд улс төр судлалын хичээл заах болсон;

- МУИС - ийн Нийгмийн ухааны факультетэд Улс төр судлалын тэнхим байгуулагдсан;

1992 онд :

- “Улс төрийн шинжлэх ухааны үндэс” гэсэн анхны гарын авлага хэвлэгдэн гарсан;

1993 онд :

- МУИС - д Улс төр судлалын салбар байгуулагдаж анхны элсэлт авсан;

- Улс төрийн боловсролын Академи байгуулагдсан;

1994 онд :

- Улс төрийн боловсролын Академиас эрхлэж улс төр судлалын анхны тогтмол хэвлэл бүхий “Шинэ толь” сэтгүүлийг гаргаж эхэлсэн;

- А.Юндэндорж ОХУ - ын Москвагийн их сургуульд улс төрийн шинжлэх ухааны докторын (Sc.D) зэргийг монголоос анх удаа хамгаалсан;

1995 онд :

- ШУА - ийн Философи, социологийн хүрээлэн ба МУИС - ийн дунд философи, социологийн ухааны зэрэгцээ шинээр улс төрийн шинжлэх ухаанаар эрдмийн зэрэг хамгаалуулах хамтарсан зөвлөл байгуулагдсан;

- ШУА - ийн Философи, социологийн хүрээлэнд Улс төр судлалын салбар байгуулагдсан;

1996 онд :

- Улс төрийн боловсролын Академиас эрхлэж “Улс төр судлал” сурах бичиг (I дэвтэр, редактор - Б.Дэлгэрмаа)

- Цанжид А. Улс төрийн шинжлэх ухаан (сурах бичиг) хэвлэгдэн гарсан;

1997 онд :

- МУИС - ийн Улс төр судлалын салбарын анхны төгсөлт болсон;

1998 онд :

- УБИС - ийн багш Л. Пүрэвдорж “Улс төрийн хошуучлалын онолын чухал асуудлууд” сэдвээр дотооддоо анх удаа улс төрийн шинжлэх ухааны дэд докторын зэрэг хамгаалсан;

1998 - 2001 онд :

- Манай эрдэмтэдээс улс төрийн шинжлэх ухааны олон янзын асуудлаар хийсэн судалгааны дорвитой үр дүн болж олон тооны нэгэн сэдэвт бүтээл, товхимол, сурах бичиг, гарын авлага гарчээ;

2002 онд :

- БСШУ - ы сайдын тушаалаар Улс төрийн шинжлэх ухаанаар докторын (Ph.D) зэрэг хамгаалуулах анхны төрөлжсөн зөвлөл байгуулагдсан;

- МУИС - ийн Улс төр судлалын тэнхэмээс эрхлэж улс төрийн шинжлэх ухааны онол, арга зүй, сургалт практикийн мэргэжлийн тогтмол хэвлэл болох “Политологи” сэтгүүлийн анхны дугаарыг гаргасан;

2005 онд :

- Монголын Улс төрийн шинжлэх ухааны холбоо байгуулагдсан байна.

Монгол улсад улс төрийн шинжлэх ухааныг бие даасан байдлаар, дэлхий нийтийн үлгэр жишээг баримжаалж шинэ тутам үүсгэх хамтын үйл хэрэгт Ж. Болдбаатар, А. Цанжид, Д. Содномгомбо, Г. Чулуунбаатар, А. Юндэндорж, Ш. Содном, Ц. Ганболд, Л. Пүрэвдорж, Д. Чулуунжав, Д. Болд - Эрдэнэ, Б. Батчулуун, Ё. Довчин, Д. Ганбат, С. Базарпүрэв, Х. Ганбаатар, Ю. Атар, Ж. Төртогтох, Д. Ганхуяг нар чухал хувь нэмэр оруулсан, одоо ч үр бүтээлтэй ажиллаж байгааг онцлон дурьдвал зохино.

1998 - 2006 онд дотооддоо нийт 12 хүн, Л. Пүрэвдорж, Х. Цолмон, Ю. Атар, Д. Болд - Эрдэнэ, Т.Ганди, Т. Гантулга, Ц. Нүүдэл, Ж. Төртогтох, Д. Загджав, Д. Ганбат, Б. Дашдэмбэрэл, Я. Төмөрбаатар нар монголын нийгмийн улс төрийн амьдралын тодорхой үзэгдэл, үйл явцыг судлан диссертаци бичиж улс төрийн шинжлэх ухааны докторын (Ph.D) зэрэг амжилттай хамгаалсныг хэлэх хэрэгтэй.

Өнөөгийн байдлаар манай улс төр судлаачид улс төрийн шинжлэх ухааны бүтэц, салбар чиглэлд багтаж ордог олон асуудлыг монголын нийгмийн улс төрийн амьдралын жишээн дээр тодорхой хэмжээгээр авч үзэж сургалт - сурталчилгааны өгүүлэл, бакалаврын дипломын ажлаас эхлээд судалгааны нэгэн сэдэвт бүтээл хүртлэх төрөл зүйлээр (жанр) нийтлэн гаргажээ. Манай улс төр судлаачдаас сүүлийн 16 жилд тууривсан бие даасан ном товхимолын тоо барагцаалбал 100 гаруй байна. Эрдэмтэн судлагчид монголын нийгмийн улс төрийн систем, төр, улс төрийн нам, ардчилал, улс төрийн шинэтгэл, сонгууль, улс төрийн сэтгэлгээний түүхийн асуудлыг түлхүү судалжээ.

Оюутан, сурагч, сонирхогчидад зориулсан улс төр судлалын сурах бичиг, гарын авлага бүхий нийт 6 янзын ном гарчээ. Улс төрийн сэтгэлгээний түүх, харьцуулсан улс төр судлал, нам судлал, парламент судлал, төрийн онол, улс төрийн философи, улс төрийн сэтгэл судлал, элит судлал, олон улсын харилцааны асуудлаар тусгайлсан гарын авлага, сурах бичиг нийтлэгдэн гарсан байна.

Улс төрийн шинжлэх ухааны онол, арга зүй, судалгааны болон сургалт-заах арга, практикийн олон талтай асуудлыг судлан боловсруулахад зориулагдсан „Политологи” сэтгүүл(МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим), „Философи,эрхийн судлал” (ШУА-ийн ФСЭХ), „ Шинэ толь”(УТБАкадеми) сэтгүүл тогтмол хэвлэгдэн гарч байна.

Дэлхийн улс төрийн сэтгэлгээний түүхийн эх бичиг, орчин үеийн гадаадын нэрт улс төр судлаачдын бүтээлээс орчуулан гаргах ажлын хүрээнд Аристотель, Платон, Күнз, Ж.Руссо, М.Вебер, К.Поппер, Ф.Хайек, Ж.Орвелл, Р.Даль, З.Бжезински, С.Хантингтон, Ж.Вольф, В.Нерсесянц нарын зарим бүтээл монгол хэлээр нийтлэгджээ.

Манай оронд улс төрийн шинжлэх ухаан төлөвшин хөгжихөд гадаад харилцаа, хамтын ажиллагаа чухал үүрэгтэй. Энэ хүрээнд МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимээс Дэлхийн улс төрийн шинжлэх ухааны холбоотой харилцаа тогтоож эхэлсэн ба энэ хүрээнд тус тэнхимийн эрхлэгч, профессор Ц. Ганболд 2006 оны 7 дугаар сард Япон улсын Фукуока хотод болсон Дэлхийн улс төрийн шинжлэх ухааны холбооны ХХ их хуралд монголоос анх удаа төлөөлөгчөөр оролцсон нь чухал үйл явдал боллоо. Манай улс төр

судлагчид АНУ, Их Британи, Герман, БНСУ, Япон, ОХУ зэрэг орны эрдэмтэдтэй хувиараа холбоо тогтоон харилцах, зарим залуу судлагчид гадаадад суралцан мэргэжил дээшлүүлэх, эрдмийн зэрэг хамгаалах зэрэг алхам хийж байгаа нь шинэ чухал ололт юм.

Дээр өгүүлсэн зүйлс өнөөдөр монголд улс төрийн шинжлэх ухаан үүсэл төлөвшлийн аль шатад, ямар байдалтай байна вэ гэсэн асуултад тодорхой хэмжээгээр хариу өгөх боломж олгоно гэж үзэж болно. Түүний үүсэл тэрлэлийн түвшин, төлөв байдлыг үнэн бодитой тогтоох нь цаашид тавих зорилт, шийдвэрлэх асуудлыг зөв тодорхойлж эл шинжлэх ухааныг үр нөлөөтэй хөгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Энэ талаар эртэмтэд янз бүрийн саналтай байна. Тэдний зарим нь улс төрийн шинжлэх ухаан монголд шинэ зүйл биш, тэрбээр 1990 оноос өмнө ч байсан, түүгээр судалгаа хийгдсээр ирсэн гэсэн саналтай байхад өөр нэг нь эл шинжлэх ухаан монголд дөнгөж үүсч байна, түүнийг манайд юуны өмнө нутагшуулаад дараа нь төлөвшүүлэх, алс хэтдээ хөгжүүлэх тухай ярих нь зүйтэй гэсэн санал хэлдэг. Эдгээр саналын алинд нь ч үнэний хувь бий. Гэхдээ бидний бодлоор та бид 1990 оноос өмнө нийгмийн улс төрийн амьдралыг дан ганц марксист онолоор авч үзэж тайлбарладаг, марксизмын улс төрийн сургаалаас өөр үнэн зөв улс төрийн онол байхгүй, баруунд зуу гаруй жил хөгжсөн улс төрийн шинжлэх ухаан гэгч нь хөрөнгөтний шинжлэх ухаан мөн бөгөөд тэрбээр эклектик, эмпирик шинжтэй, үзэл суртал давамгайлсан, капитализм, хөрөнгөтөнд үйлчилсэн ухаан гэж өөртөө хаалттай байлгаж ирсэн үетэй харьцуулахад эл шинжлэх ухаан өнөөдөр монгол оронд нэгэнт бодот байдал болсон, онол, арга зүй, судалгааны болон заах арга, мэргэжилтэн, хэвлэл мэдээлэл, бүтэц зохион байгуулалтын талаар зохих хэмжээний үндэс суурьтай болсон гэж хэлэх үндэслэл бий. Гэвч цаашдаа хийж гүйцэтгэх ажил үйлс асар их байна. Илтгэлийнхээ төгсгөлд тэр талаар зарим санаа хэлье.

Аливаа шинжлэх ухааны нэгэн адил улс төрийн шинжлэх ухааныг манайд жигдрүүлэн төлөвшүүлэх, цааш хөгжүүлэхэд чадварлаг мэргэжилтэн судлагч, багш бэлтгэх, судалгаа шинжилгээ, сургалт боловсролын байгууллагыг тийм мэргэжилтэн, хүрэлцээтэй орон тоо, санхүү, техник хэрэгсэл, хэвлэл мэдээлэл, зохион байгуулалт, гадаад харилцаа, хамтын ажиллагааны талаар бэхжүүлж хангахыг тэргүүн зэрэгт тавих хэрэгтэй байна. Мэргэжилтэн судлагч, багш нарыг улс төрийн шинжлэх ухаан өндөр хөгжсөн гадаад орнуудад бэлтгэх төр засгийн бодлого, бодит үйл ажиллагаа нэн чухал байна. Улс төрийн шинжлэх ухаанаар улсын төсвөөр судалгаа хийж буй гол байгууллага болох ШУА-ийн Философи социологи, эрхийн хүрээлэнгийн Улс төр судлалын салбар ердөө 7 ажилтантай, тэдний хүч бололцоо тавьсан зорилгод хүрэлцдэггүй, нэг жил нийгмийн улс төрийн амьдралын орчин үеийн асуудлыг судалснаа дараагийн жилд улс төрийн сэтгэлгээний түүх судлах шаардлагатай болдог, үүний улмаас тодорхой салбар чиглэл, асуудлаар дагнан гүнзгийрч мэргэших боломжгүй, дээр нь авдаг цалин бага гэх зэрэг бэрхшээлтэй байгаа нь ижил төрлийн судалгаа хийдэг бусад байгууллагад ч нийтлэг байна.

Улс төр судлагчдыг тодорхой чиглэл, асуудлаар мэргэшүүлэх, тухайн нэг асуудлыг дагнаж гүнзгийрүүлэн судалдаг болгохын хамт монголын нийгмийн улс төрийн амьдралын түүх, уламжлал хийгээд орчин үеийн чухал асуудал, монголын улс төрийн сэтгэлгээний түүхийг хамтын хүчээр судлаж онол практикийн үүднээс нэгтгэн дүгнэсэн хамтын дорвитой бүтээл туурвих хэрэгцээ шаардлага тулгамдан тавигдаж байна. Орчин үеийн улс төрийн шинжлэх ухаан, сэтгэлгээний ололт, үр дүнг тусгасан үндэсний хэмжээний сайн сурах бичиг, гарын авлага зэргийг улс төр судлалын тодорхой салбар

чиглэл, зааж буй хичээл тус бүрээр туурвин бүтээхийг сургалт боловсрол, мэдлэгийн зах зээл хүсэн хүлээж байгааг хэлэх хэрэгтэй. Улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэг, мэдээллийн үндэсний бааз, сан хөмрөгийг бий болгох, үүний тулд дэлхийн улс төрийн сэтгэлгээний сонгодог бүтээл, эх зохиол, орчин үеийн эрдэмтэн судлагчдын шилдэг чухал бүтээлээс монгол хэлээр орчуулан гаргах, гол ойлголт, нэр томъёог жигдлэж нэг мөр болгох зорилтыг алгуурлуулах, хойшлуулах аргагүй болжээ.

Олон улсын жишиг, туршлагаас үзвэл улс төрийн даяаршил, олон улсын харилцаа, төрийн гадаад бодлого, геополитикийн асуудал нь улс төрийн шинжлэх ухааны судлах объектын тоонд ордог, түүний гол салбар, чиглэлүүдийн нэг болдог байна. Гэтэл манайд эдгээр асуудлаар хийгдэж буй судалгаа, мэргэжилтэн бэлтгэх сургалт, эрдмийн зэрэг хамгаалуулах зөвлөл нь манайд тогтож буй улс төрийн шинжлэх ухааны бүтэц, зохион байгуулалтын тогтолцооноос ангид, үндсэндээ завсарын байдалтай байгааг эргэн үзэж залруулмаар санагддаг.

Бүхэлдээ улс төрийн шинжилгээ, хэвлэн нийтлэх, олон нийтэд мэдлэг түгээх үйл хэрэгт өнөөгийн тоон өсөлтөөс чанарт шилжих, судалгааны онол арга зүйн түвшин, чанар, мэргэжлийн нэр хүнд, судалгааны янз бүрийн байгууллага ба их дээд сургуулиудын холбогдох тэнхимүүдийн хоорондын хамтын ажиллагааг дээшлүүлэн идэвхжүүлэх талаар ахиц дэвшил гаргах хэрэгтэй байна.

Бид улс төрийн судалгаа шинжилгээ, боловсруулалт, сургалтад эхнээсээ онол, арга зүйн баримтлал сайтай, шинжлэх ухаанч зарчмыг тууштай баримтлан хандах ёстой. Шинжлэх ухааны философийн (философия науки) мэргэжилтэн, эрдэмтэдийн үзэж байгаагаар одоо дэлхийн шинжлэх ухаан постнеклассик үедээ явж байгаа бөгөөд онол, арга зүйн хувьд судалгааны нэг объектын тухай шинжлэх ухааны янз бүрийн онол, үзэл баримтлалын аль нэгэд нь биш, харин тэдгээрийн аль алинд нь танин мэдэхүйн боломж хийгээд үнэний хувь бий гэсэн зарчмыг баримтлаж буй ажээ. Тэгвэл ийм зарчим, арга зүйн баримтлалыг улс төрийн шинжлэх ухаанд буулган авч үзвэл нийгмийн улс төрийн амьдралын үзэгдэл, үйл явдлыг улс төрийн аль нэг онол, парадигм, арга зүйгээр биш, харин тэдгээрийг хооронд нь зүй зохистойгоор, шинжлэх ухаанчаар шүтэлцүүлэн уялдуулж, олон талаас нь авч үзэж судлах ёстой гэсэн санал, дүгнэлт гарч байгааг эрдэмтэд зааж тэмдэглэжээ.

Монголын нийгмийн улс төрийн түүх, улс төрийн өнөөгийн амьдрал бол нэг талаар дэлхий дахины улс төрийн түүх хийгээд өнөөгийн амьдралын нэг хэсэг, нөгөөтэйгүүр өөрийн өвөрмөц онцлог, ялгаатай бие даасан судлагдахуун юм. Энэ нь манай нийгмийн улс төрийн хүрээг нийтээр баримтлаж буй орчин үеийн улс төрийн онол, арга зүйгээр судлах ерөнхий бололцоо олгохын хамт түүнийг өөрийн орны онцлогыг нягтлан анхаарч, бүтээлчээр хэрэглэхийг шаардах билээ.

Өгүүллийн хавсралт

Монголын улс төр судлагч эрдэмтэдээс 1990 - 2006 онд нийтлүүлсэн гол бүтээл

А. Судалгааны бүтээл

1. Жамбал А. Хүнд суртал: ноёрхол, хор уршиг, тэмцэл. УБ., 1991

2. Тамир Э. Монголын сэхээтний улс төрийн ухамсар, соёлын төлөвшлийн зарим асуудал (багш сэхээтний жишээн дээр). Ред. Д. Содномгомбо. УБ., 1993.
3. Болд - Эрдэнэ Д. Монгол дахь парламентын сонгуулийн асуудал: онол, таамаглал. УБ., 1995
4. Монголын төрийн байгуулал, улс төрийн сэтгэлгээний хөгжил (МЭӨ III - МЭ XX зуун). Тэргүүн боть. Редактор А. Очир, Д. Чулуунжав. УБ., 1995
5. Монголын төрийн байгуулал, улс төрийн сэтгэлгээний хөгжил (МЭӨ III - МЭ XX зуун). Хоёрдугаар боть. Редактор А. Очир, Д. Чулуунжав. УБ., 1995
6. Ялалт Ю. Пути достижения легитимности власти в монголии. УБ., 1996
7. Юндэндорж А. Нийгмийн улс төрийн шинэ тогтолцоо. УБ., 1996
8. Юндэндорж А. Төрдөө зөвлөх, түмэндээ туслах үүрэг.УБ., 1997
9. Иргэний нийгмийн онол, практикийн зарим асуудал: Шинэ Үндсэн хууль, Иргэний нийгэм. УБ., 1997
10. Монгол улсын төрийн байгууллагуудын чадавхи: ардчилсан засаглалыг төгөлдөржүүлэх шаардлага, боломж. Ред Г. Чулуунбаатар. УБ., 1998
11. Чулуунжав Д. Монголын төрийн тогтолцоо, түүний хууль, эрхийн үндсүүд дэх дутагдал, согог, асуудлууд (1990 - 1999). УБ., 1999
12. Чулуунжав Д. Монгол улсын Үндсэн хуулийн эрхийн анхаарал татсан зарим асуудал. УБ., 2000
13. Болд - Эрдэнэ Д. Монголын улс төрийн нам, намын систем. УБ., 2000
14. Монгол улс дахь сонгууль, сонгуулийн шинэ тогтолцоо. Ред А. Жамбал. УБ., 2000
15. Довчин Ё. Степная политическая культура. Санкт - Петербург., 2000
16. Ганди Т. Улс төр: сэтгэл зүй, мэдээлэл, шүтэлцээ. УБ., 2000
17. Юндэндорж А. Особенности политической системы Монголии в условиях перехода к конституционализму. УБ., 2000
18. Найдансүрэн Ч., Содномгомбо Д. Монгол улсын аюулгүй байдал, түүнийг хангах арга замын асуудал. УБ., 2000
19. Содномгомбо Д. Улс төрийн соёл, түүний монгол дах төлөвшилийн асуудал. УБ., 2000
20. Цанжид А. Ардчилсан социализм: үүсэл, хөгжил, мөн чанар. УБ., 2000
21. Атар Ю. Ардчилсан тогтолцоонд шилжих үеийн төр, нийгмийн харилцааны асуудлууд. УБ., 2001
22. Ганболд Ц. Ардын уламжлал ба эх оронч ухамсар. УБ., 2001
23. Гантулга Т. Улс төрийн зөвшилцөл. УБ., 2001
24. Юндэндорж А. Нийгэм иргэнлэг, ардчилсан хэв шинжийг олоход төрийн институтын гүйцэтгэх үүрэг. УБ., 2001
25. Загджав Д. Монгол дахь иргэдийн улс төрийн оролцоо, өөрчлөлт. УБ., 2002
26. Монголын төр ёс, эрх зүйн сэтгэлгээний зарим асуудал. Ред Н. Лүндэндорж. УБ., 2002
27. Батчулуун Б. Пост - коммунист нийгэм дэх төр иргэний харилцаа. УБ., 2003
28. Олон улсын терроризм ба монгол улс. Онол практикийн бага хурлын эмхэтгэл. УБ., 2004
29. Чулуунжав Д. Монголын нийгмийн өвөрмөц байдалд тохирох төрийн засаглалын зохистой хэлбэр, хэмжээ, бүтэц, үүргийн асуудалд. УБ., 2004
30. Ganbold Ts. Mongolian politics (Public opinion research) - 2003. УБ. 2004

31. Ганхуяг Д. Хошуучлагчийн улс төрийн имиж, түүнийг бүрдүүлэхүй. УБ., 2004
32. Дашзэвэг Ц. Чагнаадорж Д. Олон улсын терроризм, түүнээс сэргийлэх зарим асуудалд. УБ., 2004
33. Цацрал П. Монгол дахь теократ төр ба хутагт хувилгаадын улс төрийн оролцоо. УБ., 2004
34. Чулуунжав Д. Судалгааны бүтээлийн эмхэтгэл. УБ., 2005
35. Ганболд Ц. Улс төрийн сэтгэл судлал ба хүчирхийллийн сэтгэл зүй. УБ., 2005
36. Пүрэвдорж Л. Улс төрийн хошуучлал. УБ., 2005
37. Атар Ю. Монголын улс төрийн системийн төлөвшлийн онцлогийг судлах нь (Системийн онолын загвараар). УБ., 2005
38. Монгол дахь ардчиллын хөгжил: сорилт боломж. Үндэсний бага хурлын илтгэлийн эмхэтгэл. УБ., 2005
39. Зүүн Азийн барометр: Ардчиллын хөгжлийн харьцуулсан судалгаа. УБ., 2005
40. Ganbold Ts. Mongolian politics(Public opinion research) - 2004. УБ., 2005
41. Ganbold Ts. Mongolian politics (Public opinion research) - 2005. УБ., 2006
42. Болд - Эрдэнэ Д. Их монгол улсын улс төрийн сэтгэлгээ. УБ., 2005
43. XIII - XIV зууны монголын улс төрийн сэтгэлгээний зарим асуудал. Ред А. Жамбал. УБ., 2006
44. Давааням Р., Сумъяабаатар Ө. Даяаршилт ба Монгол улс. УБ., 2006

Б. Сурах бичиг, гарын авлага

1. Улс төр судлалын программ. Ред Д. Содномгомбо. УБ., 1991
2. Улс төрийн шинжлэх ухааны үндэс. Ред Ц. Гомбосүрэн, А. Цанжид . УБ., 1992
3. Содномгомбо Д. Ардчилал, мөн чанар, түүхэн хэлбэрүүд. УБ., 1995
4. Пүрэвдорж Л, Цэрэн Г. Сонгууль - улс төрийн сонголт. УБ., 1996
5. Цанжид А. Улс төрийн шинжлэх ухаан. УБ., 1996
6. Лүндэндорж Н. Төрийн онол. УБ., 1997
7. Улс төр судлал. I дэвтэр. Ред. Б. Дэлгэрмаа. УБ., 1997
8. Цанжид А. Улс төрийн шинжлэх ухаан. УБ., 1999
9. Батчулуун Б. Улс төр гэж юу вэ ? асуулт хариулт. УБ., 1999
10. Дарханбаяр Ж. Улс төрийн лидерийн имиж. УБ., 2000
11. Жамбал А. Улс төрийн сургаалийн түүх. I дэвтэр. УБ., 2001
12. Улс төрийн шинжлэх ухаан. Ред Ц. Ганболд. УБ., 2001
13. Улс төр судлал. II дэвтэр. Ред. Б. Дэлгэрмаа. УБ., 2001
14. Юндэндорж А. Эртний өрнө дорны мэргэдийн улс төрийн онол, сургаал. Тэргүүн дэвтэр. УБ., 2001
15. Юндэндорж А, Атар Ю. Өрнө дорны мэргэдийн нийгэм - улс төрийн онол, сургаал. Дэд, гутгаар дэвтэр. Хөх хот., 2003
16. Тамир Э, Биндэръяа Д. Дундад зууны үеийн өрнөдийн улс төрийн сэтгэлгээний түүх. УБ., 2003
17. Энхболд Б. Улс төрийн шинжлэх ухааны олон улсын холбоо. УБ., 2003
18. Улс төр судлалын бүдүүвчлэлийн цомог (Сургалтын гарын авлага) Эмхэтгэсэн Н. Жалбажав, Д. Тэрбиш. УБ., 2003
19. Харьцуулсан улс төр: хүснэгт, бүдүүвч. Ред Л. Пүрэвдорж. УБ., 2003
20. Отгонбаяр Н. Микромегас II буюу хожуу үеийн улс төр сэтгэлгээний түүх. УБ., 2004
21. Өнөрбаян Г. Улс төрийн PR. УБ., 2004

22. Ганбаатар Х, Тамир Э, Биндэрьяа Д. Өрнөдийн улс төрийн сэтгэлгээний түүх. УБ., 2004
23. Юндэндорж А, Атар Ю. Жам ёсны хөгжлийн талаарх сургаал номлол. УБ., 2004
24. Отгонбаяр Н, Очирсүрэн Л. Орчин үеийн улс төрийн үзэл суртлууд. УБ., 2005
25. Довчин Ё. Харьцуулсан улс төр . УБ., 2005
26. Базарпүрэв С. Улс төрийн шинжлэх ухаан. УБ., 2005
27. Довчин Ё. Харьцуулсан улс төр. УБ., 2006
67. Өлзийсайхан Ч. Элит судлал. УБ., 2006
68. Алтанчимэг Л. Улс төрийн даяаршил. УБ., 2006

В. Орчуулгын ном бүтээл

1. Орвелл Ж. Эзнээ сольсон нь. Орч Д. Чулуундорж . УБ., 1992
70. Бжезински З. Их сүйрэл буюу коммунизм ХХ зуунд мэндэлж мөхсөн нь. Орч Н. Пүрэвдагва. УБ., 1995
2. Майер Т. Социал - демократ үзэл санаа ба нийгмийн ардчилал. Орч Ц. Сайнсанаа. УБ., 1999
3. Орвелл Ж. Амьтны ферм. Орч Б. Эрдэнэцэцэг. УБ., 1999
4. Вебер М. Улс төр бол мэргэшил мөн, шинжлэх ухаан бол мэргэшил мөн. Орч Ү. Нямдорж. УБ., 2000
5. Руссо Ж Ж. Нийгмийн гэрээ ба улс төрийн эрхийн зарчмууд. Орч Р. Янжмаа. УБ., 2002
6. Аристотель. Улс төр. Орос хэлнээс орчуулсан Б. Даш - Ендон. УБ., 2003
7. Нартов Н.А. Геополитик. Орчуулсан Н. Одхүү. УБ., 2003
8. . Даль Р. Ардчиллын тухай. Орч Ганхуяг Д, Энхбат Ч. УБ., 2004
9. Ардчилалын чанар: Судалгааны өгүүллийн эмхэтгэл. УБ., 2005
10. Бийтхэм Д, Брекин С, Кейртон Л, Вейр С. Ардчилалд үнэлгээ өгөх гарын авлага. УБ., 2005
11. Сланн М. Улс төрийн удиртгал: хүйтэн дайны дараах эрин үеийн засгийн газрууд ба үндэстнүүд. Орч Ё. Довчин. УБ., 2005
12. Поздняков Э А. Улс төрийн философи. Орос хэлнээс орчуулсан Ү. Нямдорж. УБ., 2005
13. Алмонд Г, Пауэлл ДЖ, Стром К, Далтон Р. Харьцуулсан улс төр. Орч Ё. Довчин. УБ., 2005
14. Платон. Төр улс. Орч Д. Отгонтуяа. УБ., 2005

Г. Толь бичиг

15. Содномгомбо Д. Улс төрийн товч толь. УБ., 1996
16. Довчин Ё. Улс төрийн үг хэллэг нэр томъёоны толь. УБ., 2005
17. Энхболд Б. Улс төрийн шинжлэх ухааны нэр томъёоны тайлбар толь. УБ., 2005
18. Ардчилсан засаглал, нээлттэй нийгмийн нэр томъёоны тайлбар толь (хамтын бүтээл) Зохиогчид: С. Баяраа, Д. Ганбат, Ч. Ган - Өлзий, А. Саруул, Д. Төмөртоогоо, Г. Чулуунбаатар. УБ., 2006